

УДК 911.3

Покляцький С.А.
кандидат географічних наук,
науковий співробітник
Інституту географії Національної академії наук України

МЕТОДИКА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ УМОВ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ВЕЛИКИХ МІСТ УКРАЇНИ

У статті висвітлені методичні аспекти вивчення категорії умови життя населення великих міст. Запропонована методика суспільно-географічного дослідження даної категорії. Розроблено алгоритм, основою якого є об'єктивно-суб'єктивна оцінка умов життя населення великих міст за чотирма складовими: економічною, соціальною, екологічною та соціокультурною.

Ключові слова: *умови життя населення, велике місто, алгоритм дослідження умов життя населення.*

Покляцький С.А. Методика общественно-географических исследований условий жизни населения крупных городов Украины

В статье освещены методические аспекты изучения категории условия жизни населения больших городов. Предложена методика общественно-географического исследования данной категории. Разработан алгоритм, основой которого является объективно-субъективная оценка условий жизни населения больших городов по четырем составляющим: экономической, социальной, экологической и социокультурной.

Ключевые слова: *условия жизни населения, большой город, алгоритм исследования условий жизни населения.*

Poklyatskiy S.A. Methodology of human-geographical research of living conditions in Ukrainian big cities

The methodological aspects of research of category living conditions in big cities are highlighted in the article. The methodology of socio-geographic studying of this category is proposed. The algorithm is developed, which is based on objective and subjective assessment of living conditions in large cities based on four components: economic, social, environmental and socio-cultural.

Key words: *living conditions, big city, algorithm of research of population living conditions*

Постановка проблеми. Розглядаючи людські потреби, виходячи не тільки з психології чи філософії, а соціології і географії, розумієш, що акцент їх розуміння зміщується. Принцип індивідуальності (скільки людей – стільки і людських пірамід-потреб) беззаперечно має місце. Проте, глобалізація, науково-технічний прогрес, соціалізація, трансформація одних та утворення інших потреб все більше вказує на переосмислення підходів. Потреби стали більш залежними від місця проживання людини. Фактично, варто говорити про «піраміду людських потреб», виходячи з географічного положення. В ролі таких основних пірамід, якраз і виступають географічні об'єкти досліджень (регіони, країни, міста та ін.), на території яких проживають люди. Саме вони ввели такі поняття як «якість», «спосіб», «рівень»,

«умови», «образ», «добробут» життя, «життєві стандарти», «збалансований розвиток» та інші категорії, які характеризують певні аспекти їх власного життя (категорії життя). Сьогодні ці категорії стали прототипом лакмусового папірця того середовища, в якому проживає людина, і саме завдяки їм люди порівнюють та оцінюють своє життя. Відповідно, актуальність дослідження цих категорій обумовлена як часом, так і суспільством.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Специфікою даної статті є викладення розробленої автором методики суспільно-географічного дослідження однієї із найважливіших категорій – умов життя населення в їх оцінці для великих міст України. В цьому плані звертає увагу на себе брак як фахових дефініцій, так і обґрунтувань принципів дослідження

умов життя у різних науках. Дослідженню даної категорії приділяло увагу не так багато вчених [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Відповідно, лише останнім часом стали з'являтися географічні дослідження, де автори намагаються ідентифікувати місце даної категорії в ряду близьких за змістом понять [7], дати визначення і окреслити основи їх вивчення [8], розкрити сутність поняття і його складові з позиції урбаністики [9]. Категорія «умови життя» знаходиться лише на початковій стадії вивчення, дослідники роблять лише перші, проте впевнені кроки.

Дана стаття є продовженням серії публікацій у вітчизняних виданнях, що присвячені дослідженню умов життя населення. Раніше ми вже акцентували свою увагу на актуальності дослідження та вивчення життєвих категорій, які для сучасної людини формують чи не основне кредо її життя [10]. Було встановлено, що наближеною до ідеалу формою проживання при цьому виступає велике місто (щонайменше в умовах України) [11]. Було запропоновано наукову модель візуалізації («людське око») дослідження життєвих категорій, яка базується на об'єктивно-суб'єктивному під-

ході, врегульованому самим дослідником [12]. У даній статті ми продовжуємо тематику методичних та методологічних опрацювань умов життя населення і спробуємо продемонструвати новий підхід в розробці алгоритму дослідження. Відповідно, основною метою даної статті є демонстрація розробленої методики. Іншим завданням є привернення уваги молодих дослідників до запропонованого алгоритму дослідження з різними моделями візуалізації інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Умови життя населення – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, тому всі її концептуальні оцінки можна поділити на два великих напрями: 1) об'єктивний, що зосереджує увагу на кількісній оцінці окремих складових на основі статистичних показників; 2) суб'єктивний, який формується на основі оцінки окремих складових умов життя респондентами. Обидва напрями можуть мати самостійну наукову цінність, однак на наш погляд, найбільшу значимість буде мати їх поєднання в єдину інтегральну оцінку. Така оцінка передбачає вибір підходів і методів, які можуть забезпечити поєднання і полегшити інтерпре-

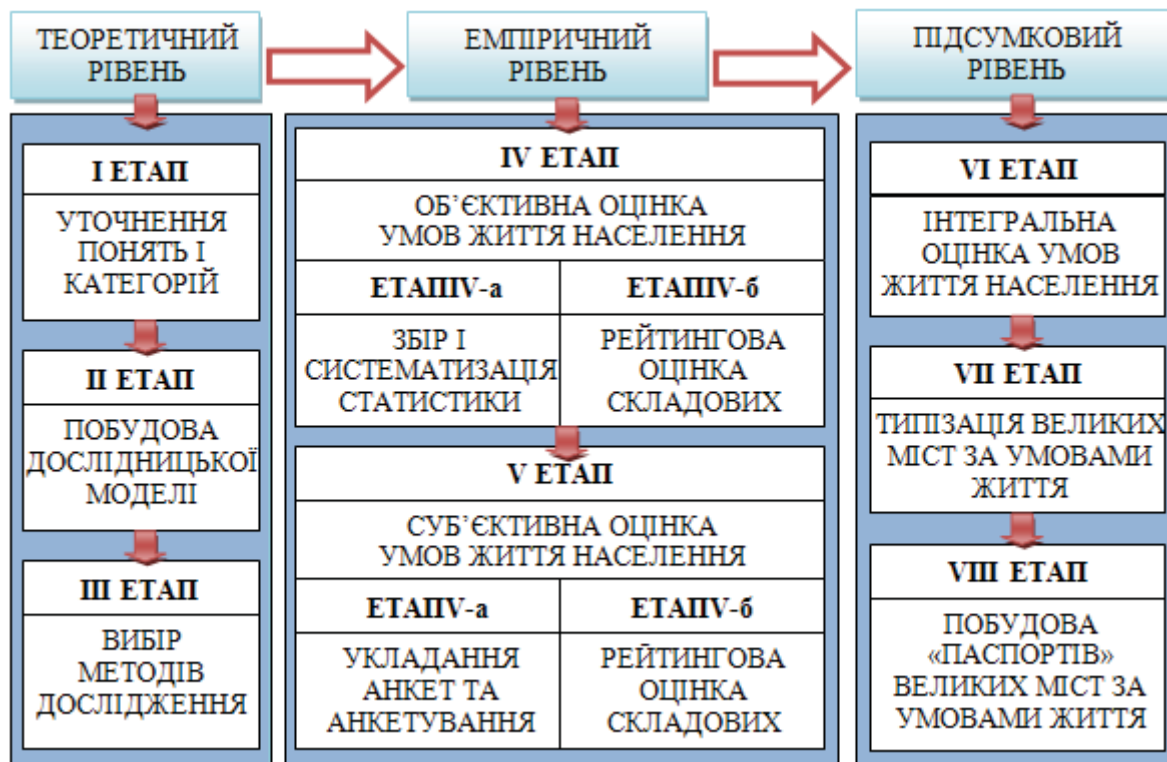

Рис. 1. Алгоритм дослідження умов життя населення великих міст України

тацію результатів. Саме тому алгоритм порівняльної оцінки умов життя населення великих міст України у даному дослідженні склався з восьми етапів, перші з яких вже опрацьовані у попередніх розділах (рис. 1).

При цьому, слід зазначити, що алгоритм дослідження умовно можна розділити на три етапи. I етап (теоретичний), включає такі під етапи – уточнення понять і категорій, побудова дослідницької моделі та вибір методів дослідження. II етап (емпіричний) – базується на підборі індикаторів, робота із статистичними даними та проведення анкетування. III етап (підсумковий) – проведення рейтингової оцінки, типізації, а також побудова «паспортів» великих міст.

1. Уточнення понять і категорій. Вихідний етап дослідження пов'язаний із визначенням предмету дослідження і обґрунтуванням змісту і суті основних категорій, що розглядаються. Такими категоріями у даному дослідженні виступають «велике місто» і «умови життя населення». Разом із дефініціями остаточно проглядаються і цілі дослідження: ознайомча (аналізуються літературні джерела

в різних галузях знань з метою уточнення предмету дослідження), описова (описується реальний стан дослідження умов життя населення у великих містах), експериментальна (висувається гіпотеза про наявність можливих зв'язків між станом населення (демографічним потенціалом) і умовами його життя. Даний етап дослідження пов'язаний з реферуванням та систематизацією літератури, викладенням найважливіших здобутків, періодизацією досліджень, окресленням дискусійних питань розвитку великих міст і умов життя населення в них. Формулюються визначення великого міста, умов життя населення та умов життя населення у великих містах.

2. Побудова дослідницької моделі. Зважаючи на об'єктивно-суб'єктивну сутність умов життя населення, доцільно запропонувати модель систематизації показників, названу нами «людським оком» і відповідним чином її відобразити (рис. 2). Проте фокусування на певних складових умов життя визначається не тільки потребами наукової систематизації, але суспільством і конкретною людиною, яка є диригентом власного життя і власного вибору.

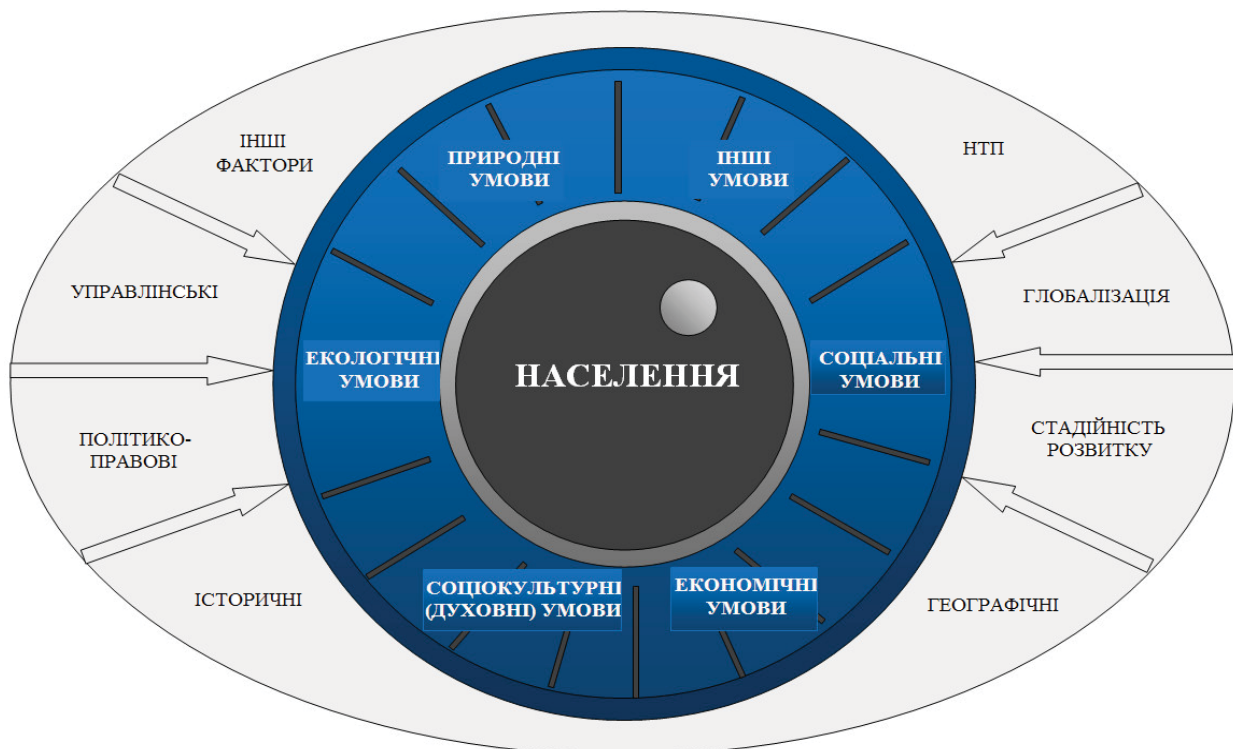

Рис. 2. Модель структуризації умов життя населення і факторів їх формування «людське око»

Джерело: укладено автором

Зовсім не випадково в Україні і у світі зростає кількість міграцій – внутрішніх і зовнішніх. До того ж, все частіше для життя обираються великі міста, хоча у розвинених країнах існують й інші тенденції. Відбувається це тому, що відчуття умов життя знаходяться в людях, а ті властивості процесів і явищ, що сприймаються нами з навколишнього середовища, їх образи, локалізовані у просторі, зокрема у великих містах.

Таким чином, об'єктивне бачення умов життя є синтезом багатьох показників, осмислених в ході їх збору і систематизації. З іншого боку, має значення і сприйняття людьми тих аспектів життя, які потрапляють в поле їх зору, доповнене інформацією зі ЗМІ та сформованими стереотипами. Розвиток міст значною мірою визначається кількістю і складом його населення. Населення (демографічний потенціал великих міст) знаходиться у центрі представленої на рис. 2. моделі і розкривається як людський ресурс, який становить основу розвитку економіки і соціальної сфери міст і виступає основним споживачем благ, які це місто створює.

Демографічний потенціал, виступаючи в єдності просторових і часових характеристик, концентрує в собі декілька рівнів зв'язків і відносин: 1) він відображає минуле, тобто являє собою сукупність накопичених властивостей соціуму; 2) він відображає сучасне, адже він характеризує сучасний стан і рухи; 3) він орієнтований на майбутнє, тому що вказує на головні тенденції чи проблеми з демографічної точки зору. Інтегральний показник демографічного потенціалу сам по собі може вже виступати узагальненою характеристикою умов життя і перспективності того чи іншого великого міста. У даному дослідженні для нас цікава гіпотеза, що населення відчуває на собі ту ситуацію, яка існує в різних підсистемах формування умов життя населення. Тобто кращі умови життя формують потужний і, головне, стійкий демографічний потенціал.

Важливість аналізу *економічної* складової умов життя населення великих міст не викликає сумнівів, адже від того, наскільки конкурентоспроможною і сильною, гнучкою та інвестиційно привабливою є економіка міста, значною мірою залежать і матеріальні доходи

населення, його перспективи залишатися жити і працювати саме тут. Величезне значення мають *соціальна* і *соціокультурна* сфери, де формується простір для реалізації освітнього, професійного (творчого) потенціалу населення, створюються комфортні умови для споживачів різного виду послуг, зберігається здоров'я і психологічна рівновага. Нарешті, екологічна складова в оцінці умов життя населення великих міст є дуже важливою в плані забезпечення майбутнього міст та їх жителів. Великі обсяги забруднень не утворюються стихійно, а супроводжують великі і шкідливі виробництва, транспортні потоки, які тяжіють до великих міст і супроводжують їх розвиток. Зрештою всі ці підсистеми умов життя об'єктивно знаходяться в різних співвідношеннях у різних великих містах України.

У свою чергу, на формування умов життя у великих містах впливає цілий ряд факторів, серед яких вважаємо за потрібне виділити: фактор НТП, глобалізацію, стадійність розвитку міст, географічні фактори; історію освоєння території, політико-правові фактори, фактори управління та ін.

3. Вибір джерел інформації і методів дослідження. Для оцінки кожної з виділених підсистем умов життя варто спиратися на певну кількість показників та методи їх опрацювання. Цей етап потребує найбільших часових та інших витрат. Мова йде як про вибір офіційних джерел статистичної інформації, так і проведення репрезентативного соціологічного опитування, що супроводжується низкою проблем. По-перше, складнощі в отриманні статистичної інформації: її неповнота в розрізі навіть великих міст, розпорошеність по різних відомчих установах є загальновідомими перешкодами. По-друге, вибірковість в обранні аудиторії респондентів, проведенні самого опитування, складності у комунікаціях із виконавцями опитування і респондентами (необхідність неодноразових зустрічей і домовленостей для правильного тлумачення питань, уточнення інформації, запобігання неправильним відповідям тощо). У даному дослідженні ми пішли шляхом оптимізації часових, грошових та інших витрат, обравши в якості аудиторії респондентів студентів старших курсів географічних факультетів різних ВНЗ України.

Загальна кількість респондентів, за вимогами соціопитувань на рівні України, повинна становити не менше 300 осіб.

Оскільки умови життя населення на рівні великих міст описується цілою низкою різних показників, то джерелами її отримання стали різні організації. На національному рівні це – Державна служба статистики України, Міністерство екології і природних ресурсів України, Державна служба туризму і курортів України, Державне агентство водних ресурсів України, Асоціація міст України та ін. На регіональному рівні це – Головні управління статистики в областях, обласні центри медичної статистики МОЗ України тощо.

Систематизуючи в єдину схему методи дослідження (рис. 3), слід особливо виділити роботи на емпіричному рівні. На цьому рівні опрацювання вихідної інформації нами застосовано цілий ряд математико-статистичних

методів і один з провідних методів одержання соціологічної інформації – метод анкетного опитування. *Загальнонаукові* методи використовуються на всіх етапах дослідження, здебільшого – на теоретичному, при уточненні змісту і структури категорій «умови життя населення» і «велике місто», а також при розгляді їх як системних категорій (аналіз і синтез, логічний, термінологічний), у ретроспективному аналізі проблем дослідження великих міст та умов життя різними науками (історичної періодизації), при побудові концептуальної моделі дослідження умов життя «людське око» (моделювання). *Географічні* методи супроводжують всі етапи робіт, деталі їх використання описані нижче.

Серед методів нормування вихідних показників, нами було обрано *рейтинговий метод (порядкове шкалювання)* як такий, що дозволяє об'єднати об'єктивну і суб'єктивну оцінки умов

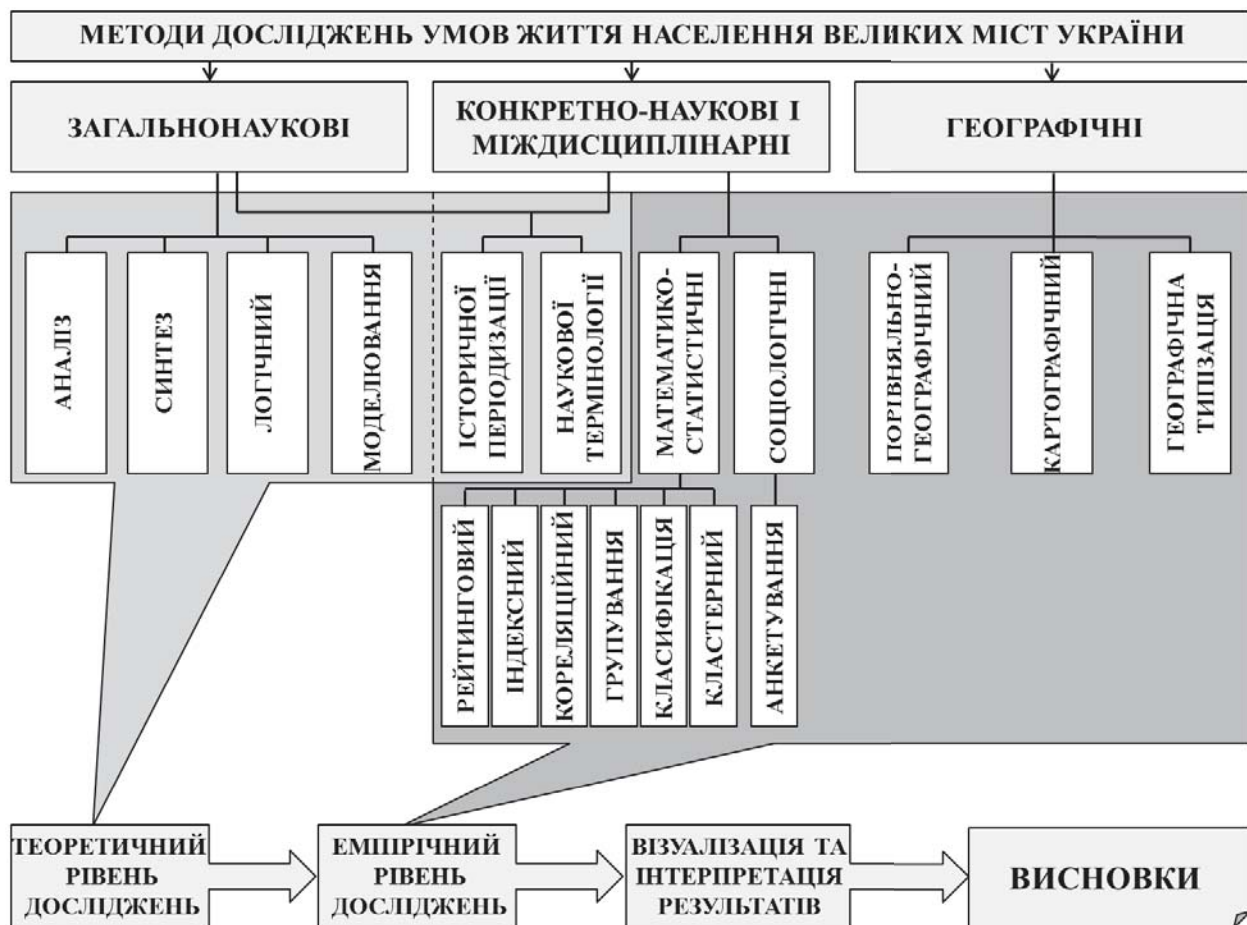

Рис. 3. Методи дослідження умов життя населення великих міст

Джерело: укладено автором

життя населення у великих містах. При цьому способі вимірювань певний ранг міста відповідає певному значенню емпіричних даних або місцю оцінки респондентами положення конкретного міста за умовами життя серед інших. Ранжовані розподіли дають можливість наочної візуалізації результатів за певними складовими індексами у напрямках їх збільшення (зменшення). Саме такий метод підрахунку статистичних показників дуже вдало поєднується із опрацюванням анкетних даних, за якими респондентам найпростіше розташувати великі міста від найгіршого до найкращого чи навпаки, ніж присвоїти кожному з великої кількості міст певну кількість балів. Хоча сам по собі рейтинговий метод має недоліки – він надмірно диференціює міста «серединної» групи з подібними значеннями показників і недооцінює поляризацію (розбіжності) крайніх значень. Однак взаємне розташування міст також містить цікаву інформацію, особливо тоді, коли вона далі аналізується за допомогою інших методів.

Індексний метод застосовували як засіб зведення (згортання) окремих показників в проміжні та інтегральні індекси. Послідовно впорядковані за кожним з показників з місцями (рангами) від 1 до 45 великі міста України через знаходження середнього місця міста по групах показників згортаються в узагальнені відносні показники, що дозволяють певним чином розташувати великі міста і провести їх *групування* (поділ на групи за значеннями індексів).

У встановленні залежностей між окремими характеристиками умов життя населення велику роль відіграв *кореляційний аналіз*, який дозволив встановити статистично значимий зв'язок між компонентами оцінки. Він застосовувався, при встановленні вагових коефіцієнтів в об'єктивній оцінці окремих складових умов життя як результат пошуку їх зв'язку із індексами, що характеризують демографічний потенціал тих чи інших великих міст.

4. Об'єктивна оцінка умов життя населення. Даний етап включав два великих за обсягом і значенням кроки: 1) збір і систематизацію статистичної інформації; 2) рейтингову оцінку складових умов життя населення.

Збір і систематизація статистичної інформації. База необхідних показників по даній

роботі формувалася шляхом пошуку та відбору офіційної статистичної та іншої опублікованої у відкритих джерелах інформації щодо визначених чотирьох складових формування умов життя населення великих міст України – економічної, соціальної, екологічної та соціокультурної, а також для визначення індексу їх демографічного потенціалу. Відбір даних був співвіднесений з: 1) необхідністю комплексної оцінки, яка передбачає врахування найважливіших характеристик по кожній з підсистем умов життя населення великих міст; 2) репрезентативністю і збалансованістю самих показників; 3) «вимушеною» адаптацією до можливостей існуючої статистичної звітності на рівні великих міст; 4) відповідністю обраних показників завданням побудови інтегральних індексів і наступної порівняльної оцінки умов життя населення в 45 великих містах України.

В **економічній підсистемі** показників умов життя населення великих міст відповідними вихідними 13 показниками охарактеризовано виробничий та експортно-імпорتنний потенціал, підприємницьке середовище, інвестиційна привабливість і доходи бюджетів як великих міст, так і населення

Фактично ці складові є найвпливовішими по відношенню як до життя окремих мешканців, так і до перспектив розвитку міст як найбільших опорних центрів економіки країни. Ними визначається спроможність міста до економічного росту та забезпечення його населенню гідних умов проживання, через відповідні показники відображається економічна значимість міст, диференціація їх за середніми доходами населення і бюджетною їх забезпеченістю.

Оцінка рівня розвитку **соціальної сфери** великих міст здійснюється за допомогою 27 показників, що характеризують наступні складові: споживання товарів і послуг, забезпеченість житлом, благоустрій житла і стан ЖКГ, стан сфери охорони здоров'я, інфраструктура базової освіти, стан на ринку праці і стан здоров'я – як найважливіший індикатор соціального розвитку

Оцінка **екологічної ситуації** у великих містах здійснюється шляхом аналізу 10 показників викидів і накопичення забруднюючих речовин від різних джерел, обсягів водоспо-

живання у всіх великих містах. При цьому основними забруднювачами є стаціонарні підприємства і автотранспорт

Велике значення має **соціокультурна складова**, яка в ідеалі може включати велику кількість показників. Але наявність даних у розрізі великих міст саме по цій сфері є вкрай незадовільною. В цій групі знаходяться ті показники, які свідчать про інтелектуально-освітні переваги великих міст, рівень соціально-духовного стану населення, сформованість субкультури міста і тривалість його розвитку, соціальну безпеку тощо

Як зазначалося раніше, в центрі моделі умов життя населення знаходиться власне населення – той *демографічний потенціал* великих міст, який і свідчить про значимість цієї категорії поселень

Для характеристики демографічного потенціалу збираються дані про особливості природного і механічного руху населення, його структурні властивості, економічну активність, вікові характеристики. Завдяки цим показникам формуються уявлення про міграційну привабливість міста, його демографічний розвиток і перспективи, ступінь його «молодості» тощо. Чим вищим є цей потенціал, тим кращі перспективи цього великого міста, і тим більш сприятливі (якщо судити опосередковано) умови життя в ньому.

Представлені показники стали базовими вихідними даними для розрахунку проміжних індексів умов життя населення і демографічного його потенціалу.

Рейтингова оцінка складових умов життя населення. Оскільки показників по кожній зі складових умов життя населення багато і вони мають різну розмірність, то побудові інтегральних показників передувало попереднє їх нормування (приведення до подібного вигляду). В даному дослідженні застосовано метод стандартизації показників, коли в якості нормованих індексів використовуються ранги (порядкові місця) 45 великих міст по кожному з показників. Внаслідок порядкового шкалювання, міста послідовно впорядковуються за кожним з показників від 1 до 45 для показників-стимуляторів, і в зворотному порядку – для показників-дестимуляторів. Після присвоєння рангів за окремими показниками, в кожній з

груп знаходять середній ранг (місце) того чи іншого міста за всіма показниками по групі:

$$\bar{R}_i = \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m R_{ij}, \quad (1)$$

де R_i – ранг i -того великого міста за j -тим показником;

m – число показників.

Фактично цей середній ранг по групах і являє собою «ранговий» індекс (I_n), що характеризує положення того чи іншого міста серед інших по кожній з груп в рамках кожної підсистеми.

В кожній з груп показників формуються свої референтні (крайні) значення цих проміжних індексів, варіація між якими є основою для поділу значень на п'ять груп з високими, вище середніх, середніми, нижче середніх і низькими значеннями. Поступове згортання показників в індекси дозволяє не просто визначити положення великого міста по відношенню до інших, але і виявити позиції, за якими воно поступається іншим містам.

5. Суб'єктивна оцінка умов життя населення великих міст України на основі даних анкетного опитування. З метою врахування думки населення, а також з метою підтвердження чи спростування отриманих статистичних результатів, даний етап зорієнтований на отримання суб'єктивної думки респондентів щодо умов життя населення у великих містах. В даному дослідженні він включав розробку анкет і проведення масового анкетування студентів окремих вищих навчальних закладів України з приводу їх оцінки умов життя у великих містах України і віддання переваг тим чи іншим їх складовим, а також типам поселень. Цей етап, як і попередній, також містить два великих підетапи:

1) укладання анкет та проведення анкетування;

2) рейтингову оцінку складових умов життя за даними анкетного опитування.

Укладання анкет та проведення анкетування. Анкетування є процедурою проведення письмового опитування за допомогою попередньо розробленої анкети. Анкетне опитування виступає дуже важливим методом отримання якісно нових кількісних даних про оцінку умов життя населення великих міст респондентами, яка суттєво доповнює статистичні

розділи дослідження. Цей метод застосований у даній роботі, зважаючи на ряд його переваг перед іншими:

- можливість швидкої організації масового обстеження і збору достатньої кількості даних;
- оперативність отримання інформації і відносно короткі терміни її опрацювання;
- попередня регламентація процедури і відповідні пояснення дозволяють отримати співставні дані.

Звісно, анкетування має і недоліки, тому що проконтролювати коректність розуміння питань, самостійність і правильність заповнення анкет респондентами майже неможливо. Тому можна передбачити певний відсоток непридатних чи зіпсованих анкет. Тим не менш вибіркоче масове анкетування є одним з найкращих способів отримати репрезентативну і чітко структуровану інформацію, яка містить думку населення про умови життя у великих містах.

Рейтингова оцінка складових умов життя за даними анкетного опитування. За результатами письмових відповідей однієї з найбільш активних і молодих частин суспільства на три блоки питань, які було сформульовано відповідно до мети дослідження, на даному кроці проводиться рейтингова оцінка положення

великих міст на підставі розподілу суб'єктивної думки респондентів щодо умов життя населення по окремих складових.

Методика опрацювання анкет проста і базується на знаходженні середнього місця (позиції) наданої тому чи іншому великому місту України респондентами по кожній з чотирьох підсистем умов життя населення і за умовами життя в цілому. Для цього всі оцінки зводяться в одну шляхом розрахунку середнього арифметичного окремо для представників кожного ВНЗ, окремо для жіночої і чоловічої частини респондентів, окремо для мешканців великих міст і проживаючих в інших категоріях поселень, а також по вибірці загалом.

Формула для розрахунку відповідна:

$$\bar{R}_i = \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m R_{ij}, \quad (2)$$

де R_{ij} – ранг i -того великого міста за даними j -тої анкети;

m – кількість опрацьованих анкет.

Фактично цей середній ранг являє собою «ранговий» індекс ($I_{n \text{ сур}}$), що характеризує позицію того чи іншого міста серед решти за оцінкою респондентів. В подальшому ці індекси слугують другою складовою при розрахунку інтегральних індексів без чи з врахуванням вагових коефіцієнтів.

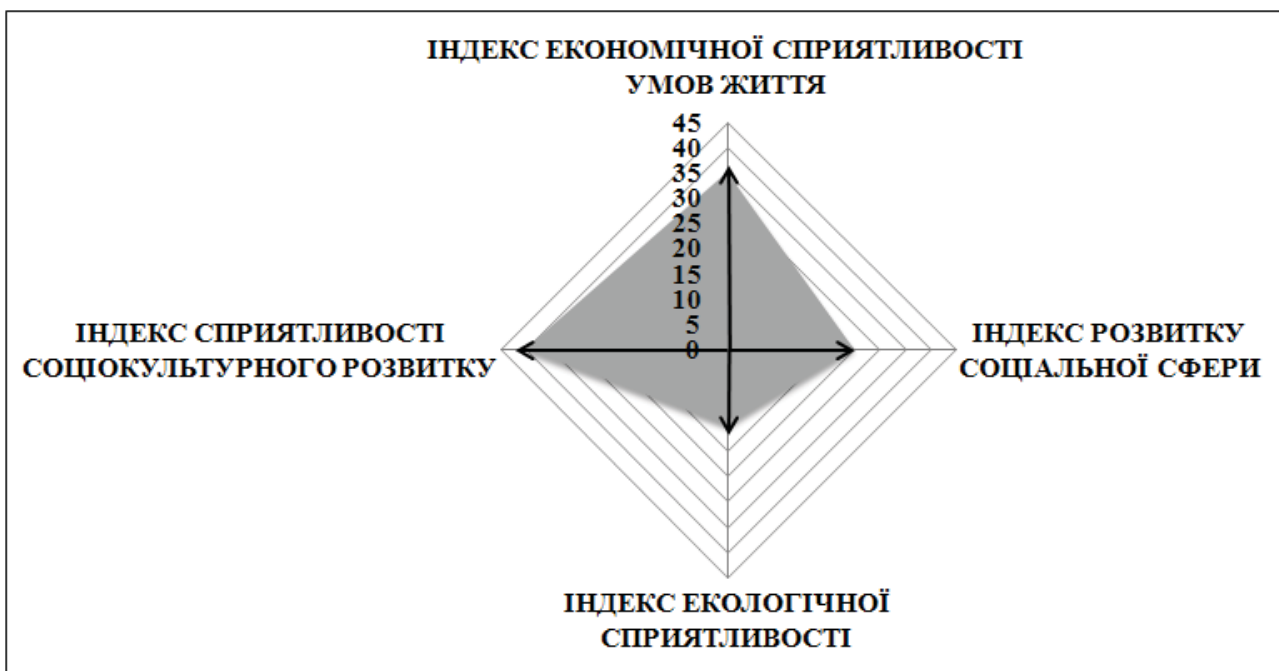

Рис. 4. «Профіль» за складовими індексами умов життя населення

6. Типізація великих міст за особливостями формування умов життя населення. Проведення типізації великих міст за особливостями формування умов життя населення базується на використанні даних як статистичних розрахунків проміжних індексів по окремих підсистемах показників – економічній, соціальній, екологічній і соціокультурній, так і результатах опрацювання анкетних даних, структурованих відповідним чином. Адже статистика сама по собі не дає чіткого уявлення про умови життя населення, а думка населення містить певні стереотипи, здебільшого сформовані на основі засобів масової інформації. Вихід із даної ситуації може бути і у рівнозначному поєднанні відповідних індексів оцінки по кожній з підсистем і формуванні середнього «позиційного» місця (рангу) за об'єктивно-суб'єктивною оцінкою в кожній з чотирьох підсистем. Відповідні індекси обчислюються наступним чином:

1) індекс економічної сприятливості формування умов життя населення:

$$I_{\text{екон}} = \frac{I_{\text{екон об}} + I_{\text{екон суб}}}{2}, \quad (3)$$

2) індекс розвитку соціальної сфери:

$$I_{\text{соц}} = \frac{I_{\text{соц об}} + I_{\text{соц суб}}}{2}, \quad (4)$$

3) індекс екологічної сприятливості:

$$I_{\text{екол}} = \frac{I_{\text{екол об}} + I_{\text{екол суб}}}{2}, \quad (5)$$

4) індекс сприятливості соціокультурному розвитку:

$$I_{\text{культ}} = \frac{I_{\text{культ об}} + I_{\text{культ суб}}}{2}. \quad (6)$$

Фактично, кожне велике місто опиняється у просторі чотирьох вимірів умов життя населення – економічного, соціального, екологічного і соціокультурного (рис. 4).

Відповідні індекси є векторами на пелюстковій діаграмі, форма якої дуже чітко фіксує міру збалансованості між окремими підсистемами умов життя населення. Високі і низькі значення індексів неодмінно відображаються на «профілі» умов життя населення і дозволяє робити висновки про особливості їх формування. Очевидно, що є великі міста, подібні за формою «профілів», а отже – виникає завдання їх типізації, тобто знаходження міри подібності у співвідношенні між окремими скла-

довими формування умов життя населення. З цією метою застосовується кластерний аналіз. Його основою виступає матриця з розмірами 45 (кількість міст) x 4 (кількість індексів), заповнена значеннями розрахованих за формулами (3), (4), (5), (6) інтегральних індексів.

Кластерний аналіз виконувався за допомогою програми Statistica 7. Міра подібності між великими містами встановлювалася шляхом обчислення Евклідової відстані, хоча можуть бути використані й інші способи. При цьому в один кластер об'єднувалися великі міста, які мають декілька подібних ознак. Результати представлялися у вигляді дендрограми. При цьому ступінь подібності між містами, що належать до одного кластеру, має бути вищою за ступінь подібності між тими з них, які належать до різних кластерів. Число кластерів встановлюється в ході аналізу дендрограми. Чим меншою є метрика об'єднання великих міст у кластери, тим більш близькі за своїми значеннями індекси, які характеризують умови життя в них. В кінці дається змістовна інтерпретація отриманих результатів з урахуванням побудованих для кожного міста «профілів» умов життя населення за даними вихідної таблиці (матриці значень індексів).

7. Інтегральна оцінка умов життя населення. Даний етап є формальною процедурою зведення попередніх розрахунків індексів за двома методичними підходами – об'єктивним і суб'єктивним – в один інтегральний індекс, за кількісним значенням якого у роботі сформульовані остаточні висновки про взаємне розташування міст на шкалі сприятливості умов життя населення. Шлях такого зведення поступовий: спочатку знаходяться середні індекси об'єктивно-суб'єктивної оцінки за кожною з чотирьох складових з їх ваговими коефіцієнтами, розрахованими за різними підходами; потім ці індекси сумуються в один інтегральний індекс сприятливості умов життя населення.

8. Побудова «паспортів» (портретів) великих міст за особливостями формування умов життя населення. Дослідженням передбачено створення «паспортів» великих міст України з представленням підсумкової оцінки проведених обчислень інтегрального індексу сприятливості умов життя населення,

«профілю» складових індексів, що характеризують особливості формування умов життя в кожному з 45 великих міст України. Такі портрети являють собою ілюстрований документ, в якому міститься коротка графічна та інша інформація, що відображає положення великих міст України в системі індикаторів умов життя населення. Така інформація є вихідною базою для комплексної оцінки стану всіх підсистем життєдіяльності міст, діагностики проблем, виявлення можливостей і обмежень їх розвитку, що потім слугує меті формування напрямів покращення умов життя населення.

Висновок. Інтегральний характер досліджень умов життя населення пов'язаний із застосуванням багатьох міждисциплінарних, а також традиційних для географії підходів. Основним з них виступає *системно-структурний підхід*. Мова йде про геосистемну концепцію з властивими їй принципами комплексності, синтетичності і територіальності підходу до об'єктів дослідження. При цьому модель дослідження УЖН великих міст постулюється та обґрунтовується як система окремих компонентів життєзабезпечення, які взаємодіють і формують цілісність середовища життя людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гольцов А. Г. Географічне дослідження умов життя сільського населення / А. Г. Гольцов // Фундаментальні географічні дослідження (стан, проблеми, напрямки) : Тези доп. наук. конф. (Київ, 27-29 вересня 1994 р.). – К. – 1994. – С. 48-49.
2. Машкова О. В. Суспільно-географічне дослідження геопросторової неоднорідності умов життєдіяльності сільського населення регіону : автореф. дис. на зд. канд. геогр. наук: спец 11.00.02 «економічна та соціальна географія» / Машкова Ольга Вікторівна – О., 2008. – 20 с.
3. Пархоменко Г. О. Структурно-графічні моделі об'єкта як основа обґрунтування структури НАУ /

Г. О. Пархоменко // Національний атлас України. Наукові основи створення та їх реалізація [За ред. Л. Г. Руденка]. – К.: Академперіодика, 2007. – 408 с.

4. Фащевский Н. И. Территориальная организация жизнедеятельности населения / Н. И. Фащевский, Т. М. Палий, М. П. Немченко, А. Г. Старостенко – К., 1992. – 135 с.

5. Юрківський В. М. Аналіз умов життя населення конкретної території / В. М. Юрківський // Економічна та соціальна географія. – 1992. – Вип. 44. – С. 32-35.

6. Алексеев А. И., Ковалев С. А. Социально-географические исследования в современный период ускорения развития страны // Вестник Моск. Ун-та, Сер. 5: геогр. 1987. – № 3. – С. 3-7.

7. Гукалова І. В. Якість життя населення України : суспільно-географічна концептуалізація : [монографія] / І. В. Гукалова ; Інститут географії НАН України. – К. : Друкарня МВС України, 2009. – 347 с.

8. Степанова А. А. Методологические основы изучения условий жизни населения / А. А. Степанова // Вестник Санкт-Петербургского Государственного университета. Сер. 7. – 2009. – № 4. – С. 125-131.

9. Воронова Т. С. Сущность понятия «условия жизни» и его составляющие с позиции урбанистики / Т. С. Воронова // Вестник МГПУ. Естественные науки. – № 2 (4). – С. 135-139.

10. Покляцький С. А. Прихований пошук сенсу життя – від умов до якості / С. А. Покляцький // Україна: географія цілей та можливостей. зб. наук. праць. – Н.: ФОП «Лисенко М. М.», 2012. – Т. П. – С. 214-218.

11. Покляцький С. А. У пошуках «урбаністичного Граалю» – ідеального міста / С. А. Покляцький // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Географія». – 2011. – Том 24 (63). – № 2, частина 1. – С. 159-165.

12. Покляцький С. А. «Людське око» як модель наукової візуалізації дослідження життєвих категорій / С. А. Покляцький // Географічна наука і практика: виклики епохи: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті (м. Львів, 16-18 травня 2013 р.) / [Відповід. редактори: доц. В. І. Біланюк, доц. Є. А. Іванов]. У 3-х томах. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – Том 1. – С. 154-158.